

FIGURALNA APLIKA S HVARA

BOJAN DJURIC

Ljubljana

V Celju je v privatni lastni hranjena medeninasta aplika, najdena leta 1968 nekje v okolici vasi Vrbanj med Starim Gradom in Jelso na otoku Hvaru. Polno lita aplika z malce konkavno zadnjo stranjo z ostankom trna, s katerim je bila pritrjena na nosilec, meri 57×60 mm (sl. 1). Gre za moški obraz upodobljen *en face* in obdan z listnim okvirom. Predmet je serijski izdelek, na kar opozarjajo različne pomanjkljivosti izdelave. Očitno se je model, po katerem so odlivali kopije, zaradi daljše uporabe na nekaterih mestih poškodoval, samih odlitkov pa pozneje niso popravljali. Napaka, ki pri obravnavanem primerku najbolj moti, je odebelitev na meji med zgornjo ustno in nosom, kar daje delu okoli ust precej grob izraz, ki povsem nasprotuje izrazu celote. Luknjici na levi in desni strani listnega okvira sta novi, patina je umetna.

Edina opora ikonografski določitvi predmeta je listni okvir — venec, sestavljen iz listov in sadežev bršljana (*Hedera helix*).¹ Iz bršljanove vitice spleten venec je tipični okras in atribut Dioniza, prav kot je lovor tipičen za Apolona.² Resda je Dioniz včasih okrašen z vencem, spletenim iz vitic vinske trte, vendar je ta mnogo bolj značilen za Bakha, ki predstavlja izrazito ekstatično oz. origiastično-mistično stran Dioniza. Poleg tega dobi Dioniz kot atribut vitico vinske trte šele tedaj, ko je sprejet v prostor, ki pozna vinsko kulturo. Kakor koli že, likovne upodobitve Dioniza jasno izpričujejo, da je njegov atribut bršljanov venec.

Skozi vse obdobje antike se v likovni umetnosti javljata dva upodobitvena tipa Dioniza, ki ju je izoblikovala grška umetnost in so jih poznejša obdobja le posnemala. Prvi, starejši tip, ki se je razvil iz najstarejših kulturnih podob v obliki stebra (npr. tebanski Dionysos Kadmos), je tip bradatega Dioniza, ki ga pozna tako črno- kot rdečefiguralno vazno slikarstvo in arhajska plastika. Drugi tip predstavlja mladega, brezbradega Dioniza. E. Curtius je konec prejšnjega stoletja postavil tezo o splošni »pomladitvi« grških bogov v 1. pol. 5. st. pred n. š.³ Tedaj naj bi nastal tudi tip mladega Dioniza, njegovo prvo podobo pa naj bi izdelal Kalamis za Tanagro. Vendar je malo verjetno, da bi bil le eden umetnik odgovoren za nastanek novega vizualnega tipa nekega

božanstva, posebej ker je bil mladostni Dioniz znan v poeziji že mnogo pred tem časom.

Antična likovna umetnost ni nikdar povsem zavrгла časovno starejši tip bradatega Dioniza in ga zamenjala z mlajšim brezbradim. Skozi vse obdobje od nastanka drugega tipa se oba pojavljata časovno vzporedno, vendar so upodobitve mladostnega Dioniza od 4. st. pred n. š. naprej pogostejše. V helenistični in rimski umetnosti prevladuje lik mladostnega Dioniza. V območju dekorativnih umetnosti pride bradati tip povsem iz mode, v vaznem slikarstvu ga redko najdemo, stensko slikarstvo Pompejev in Herkulana pa ga upodablja le izjemno. Ko se novoatiška umetnost nasloni na grško arhaiko, se v večjem številu pojavi zopet tip bradatega Dioniza, ki ga pozneje ponovno nadomesti oz. izpodrine mladostni, brezbradi tip.⁴

Obravnavana aplika je sestavljena iz dveh delov: iz polno zmodeliranega moškega obraza in venčnega okvira. Ta sega zgoraj nizko na čelo, spodaj pa raste izpod brade oz. ga brada delno prekriva. Čeprav je listni okvir v osnovi venec (*corona*) in je tako tudi razumljen, ga s tem imenom vseeno ne moremo imenovati. Tu ima namreč dve funkciji: najprej je venec (*corona*) in nato okvir obraza. Kot okvir stopnjuje z značilnim razmerjem do obraza plastično občutje celote.

Če pogledamo, kako so v antični dekorativni umetnosti v reliefu upodabljane z vencem okrašene glave, potem našemu predmetu ne najdemo analogij. Tako pri upodobitvah *en face* kot pri upodobitvah v profilu, je venec prikazan le delno in nikdar v sklenjenem krogu. Pri upodobitvah *en face* je redno prikazan le tisti del venca, ki prekriva čelo in sencà in le delna izjema je npr. danes v Narodnem muzeju v Beogradu hranjena glava Menade (?) iz Kostola,⁵ pri kateri sega venec malo pod ušesa. Brez izjeme so v antični dekorativni umetnosti upodobitve *en face* pojmovane kot segment polne plastike. Celo pri najbolj pogostih antičnih upodobitvah *en face*, upodobitvah Gorgone oz. Meduze, ki jih je treba razumeti predvsem kot simbol, zelo redko vidimo sklenjen venec kač okoli obraza, pa še takrat ko se pojavi, je upodobitev izključno dvodimenziolna.⁶

Vprašanje časa nastanka obravnavane aplikje je težko rešljivo. Glede na vizualni model ki ga predstavlja, bi jo le s težavo opredelili kot antični izdelek. Obenem govori tudi sam material (medenina) bolj proti takšni opredelitvi kot zanjo. Medenino uporabljajo in izdelujejo namreč v večjih količinah šele Rimljani, vendar predvsem kot material za izdelavo novcev, le redko pa jo uporabljajo tudi za izdelavo krasilnih predmetov, kakršen je npr. naša aplika.⁷ Dejstvo, da je najdena na Hvaru, v bližini antičnega najdišča, lahko sicer govori za neko odvisnost, prav tako pa lahko tudi zavaja.

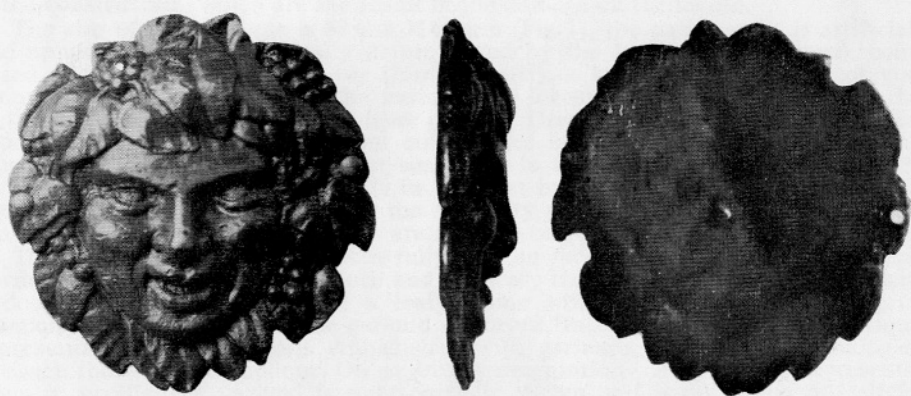
Menim, da je obravnavana figuralna aplika lahko nastala šele v novem veku oz. v času od renesanse naprej. Preciznejša časovna določitev je v tem trenutku izredno težka, če že ne nemogoča, saj bi bilo potrebno najprej raziskati uporabno umetnost tega obdobja.

¹ Tu upodobljeni listi bršljana so listi necvetočih poganjkov oz. tisti bršljanovi listi, ki se razvijajo pod neposredno sončno svetlobo. Za razliko od teh so listi, ki se razvijajo v senci bolj ali manj deljeni. Morda bi lahko glede na srčasto

listno dno govorili o vrsti *Hedera colchica*, ki raste na Kavkazu in v S. Anatoliji, vendar se nam to tu ne zdi pomembno.

² Cf. *RE*, s. v. Dionysos.

³ E. Curtius, *Archäologische Zeitung* 41 (1883).

1 Figuralna aplika s Hvara. — *Figural applique from Hvar*

⁴ Cf. W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* I/1 (Leipzig 1884—86), s. v. Dionysos.

⁵ M. Veličković, *Rimska sitna bronzana plastika u Narodnom muzeju* (Beograd 1972) št. 124.

⁶ Npr. plošča z glavo Meduze iz 6. st. pred n. š. v Louvru, cf. S. Molard-Besques, *Catalogue raisonné des figures et reliefs en terre-cuite grecs, étrusques et romains* I (Paris 1954) Pl. L/B 544.

⁷ Cf. R. J. Forbes, *Studies in Ancient Technology* 8 (Leiden 1964) 260—282.

FIGURAL APPLIQUE FROM HVAR

Summary

The above discussed brazen applique was discovered on the island Hvar near the vilage Vrbanj between Stari Grad and Jelsa in 1968 and is now in private property. On a fully cast applique with a slightly concave back side a part of a peg with which it was fixed on the basis is preserved (perforations in a leafy frame are recent). That the applique is a serial product is indicated by various imperfections in the construction, which are the result of the damage on the mould.

The size of the applique is 57 mm × 60 mm (Fig. 1), the patina on it is artificial. The applique is iconographically determined by the leafy frame (*corona*), composed of leaves and fruits of ivy (*Hedera helix*), a typical characteristic of god Dionysus in the antique art. The antique art formed two visual models of the deity, which were imitated in the later periods. These are the types of the bearded Dionysus, originating from the first cult images in a form of a column, and the type of the beardless, youthful Dionysus which is, according to E. Curtius, a result of "rejuvenation" of the Greek gods in the first half of the 5th century B. C. This two visual models appeared during the Antiquity parallelly, nevertheless the representations of the youthful Dionysus are after 4th century B. C. more frequent.

The discussed applique forms a fully cast *en face* representation of Dionysus. Formally it is composed of the face and the leafy frame — *corona*, which has here a double function: firstly it is a leafy frame which intensifies the feeling of plasticity, and secondly it is the garland — *corona*. In comparison with the antique representations of the heads embellished with garlands, there are no analogies between those and our applique. On *en face* representations as well as on representations in profile, the garland is only partially shown and never forms full circle. *En face* representations in the antique decorative art are without exceptions comprehended as a segment of full plastic. Even in the most frequent *en face* representations, representations of Gorgona and Medusa, that function as a symbol, we find full circle of snakes round the face rarely, and even then such representations are twodimensional.

The use of brass as a material, and the realization of the garland — *corona* round the face in a manner, unusual in the antique art, almost excludes the origin of our applique in the Greek and more or less in the Roman epoque.